

8. Медведчук В. Дух і принципи соціал-демократії: українська перспектива. – К.: Основні цінності, 2000.
9. Мейтус В., Мейтус В. Политическая партия: стратегия и управление. – К.: Эльга; Ника-Центр, 2004.
10. Оксак О. Відповідальність проти популізму: виборці, партії та уряд у демократичному суспільстві // Нова політика. – 2000. – №1. – С.45–47.
11. Результати голосування у 2002 р. до Верховної Ради України по загальнодержавному багатомандатному округу // Методичні матеріали курсів підвищення кваліфікації керівних кадрів СДПУ(о) за напрямком підготовки “Партійна робота”. – К., 2003. – Вип.1.
12. Сорос Дж. Утвердження демократії / Пер. з англ. – К.: Основи, 1994.
13. Стаценко О.С. Партії і партійні системи у сучасному демократичному процесі: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. – Сімферополь: Таврійський національний університет ім. В.І.Вернадського, 2004.
14. Тезінг Й. Трансформація, демократія та політичні партії – завдання та призначення партій // Політичні партії в демократичному суспільстві / Видавці Йозеф Тезінг, Вільгельм Гофмайстер. – К., 2001. – С.21–24.
15. Шведа Ю. Теорія політичних партій і партійних систем. – Львів: Тріада плюс, 2004.

I. MONOLATIJ

THE CONFIGURATION OF THE PARTY SYSTEM IN THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE: THE TRANSFORMATION OF THE SOCIAL-DEMOCRACY AND DEMOCRATICALLY LEFT

The configuration of the party system in the countries of Central and Eastern Europe: the transformation of the social-democracy and democratically left in this article are analyzed.

Key words: the configuration, parties, social-democracy, democratically left, transformation, Central and Eastern Europe.

УДК 329(430)

ББК 66.2(4/8)

Олена Камінська

ОСОБЛИВОСТІ ПАРТІЙНОЇ СТРУКТУРИ НІМЕЧЧИНИ НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Стаття присвячена актуальним проблемам політичної системи Федеративної Республіки Німеччини. Автор аналізує політичний і виборчий розвиток основних політичних партій, а також усі позитивні та негативні сторони цього процесу. Головна увага у висновку зосереджена на основних характеристиках системи політичних партій ФРН у сучасному житті.

Ключові слова: Німеччина, партійна система, партійна структура, виборча система, політичні партії, конфігурація партійної системи.

Державотворчі процеси в Україні в період трансформацій у соціально-політичній сфері значною мірою зумовлені політичним різноманіттям, оскільки партійні структури об'єднують людей на основі ідеологічних, психологічних та інших особливостей спільного у світогляді в цілому, зумовлених зовнішніми факторами повсякденного життя. Тому на першому етапі державотворення, як протиставлення системі конкретної ідеологічної спрямованості, в запалі демократизму сформувалася, так би мовити, українська багатопартійність. Однак в останній

період розвитку політичної системи України все частіше спостерігається зворотний процес пошуку точок зіткнення у колах політиків із метою оформлення більш потужних і впливових політичних сил суспільства, які, перш за все, відображаються у формуванні потужних політичних партій.

Водночас, щоб структуризація партійної будови України проходила більш упорядковано, доцільно вивчити, як подібні процеси відбувалися в інших країнах. У цьому аспекті особливо хочеться наголосити на прикладі Німеччини,

яку досить часто розглядають як модель для наслідування для нашої держави. Це перш за все пов'язано з тим, що широкий спектр діяльності партій, що охоплює формування політичного волевиявлення, залучення до участі в політичному житті, підтримку нової політичної еліти і вплив на політичний розвиток у парламенті й уряді, привів до стабільної й дієздатної демократії у ФРН.

Питання становлення та розвитку партійної системи Німеччини досить широко вивчалось у працях зарубіжних (О.Габріель, Е.Діль, Б.Лінднер, Х.Лехман [4; 5; 6; 7]) та вітчизняних дослідників. Серед останніх, у першу чергу, хочеться виділити роботи відомого українського історика, доктора історичних наук А.Кудряченка [1; 2], які вийшли у світ у першій половині 90-х років ХХ ст. Однак у цих дослідженнях А.Кудряченко, як і більшість його колег, основну увагу звертали на вивчення етапів повоєнної історії стосунків ФРН та НДР, ставлення різних політичних сил до створення єдиної Німеччини, аналіз міжнародно-політичних наслідків об'єднання та проблем дослідження. Водночас питанням структурування політичної системи ФРН приділялося значно менше уваги. Виходячи з цього, ми поставили собі за мету проаналізувати розвиток партійної системи Німеччини в 90-х роках ХХ ст. – на початку ХХІ ст. та виявити особливості цього процесу.

Партійний ландшафт у Німеччині відображає традиційні європейські розбіжності й нові соціальні джерела напруженості. Традиційні конфлікти (*cleavages*) – відношення до церкви (зв'язок із церквою й дистанціювання стосовно неї), розходження інтересів роботодавців і найманих робітників – у свій час зіграли певну роль при створенні німецьких партій.

У 1980-х рр. виник новий розкол (*cleavag*), у політичному просторі зіткнулися інтереси економіки (бізнесу) і захисників навколишнього середовища. І, нарешті, об'єднання Німеччини змінило структуру партійного спектра, тому що населення вступило в конфлікт інтересів між старими й новими федеральними землями.

Східні німці бачать захисника своїх інтересів в особі Партії демократичного соціалізму (ПДС) – спадкоємниці колишньої правлячої партії НДР (Соціалістичної Єдиної Партії Німеччини – СЄПН), заснованої одразу після об'єднання [11]. У німецькому партійному спектрі вона позиціонується як лівоекстремістська. Під

тиском виборців вона всіляко підкреслює дистанцію між собою й СЄПН. ПДС останнім часом завойовує усе більше прихильників. Так, на виборах 1990 р. у колишній Східній Німеччині ПДС підтримали 11,1% виборців, які взяли участь у голосуванні, в той час як у західних землях – усього 0,3%, а в цілому по країні – 2,4% [3; 8]. Завдяки поправці в положенні про проведення виборів, які стосуються правила 5-відсоткового бар'єра (для виборів 1990 р.), установленого окремо на територіях колишніх НДР та ФРН, ПДС одержала місця в бундестазі. У 1994 р. ПДС зібрала по країні 4,4% голосів, в 1998 – 5,1%, 2002 р. – 4%, 2005 р. – 8,7% [3; 8]. Одержавши більшість голосів у чотирьох виборчих округах і подолавши в 1998 та 2005 рр. 5-відсотковий бар'єр, ПДС продовжує завойовувати місця в бундестазі. При цьому спостерігається тенденція до збільшення кількості голосів, які партія одержує в західній частині країни. Так, якщо в 1998 р. ПДС одержала 35 мандатів [3], то в 2005 р. ця кількість уже виросла до 54 депутатських місць у бундестазі [8]. Вибори в берлінський сенат, під час яких ПДС вступила в урядову коаліцію із Соціал-демократичною партією Німеччини, чітко підкреслили все більш зростаюче значення ПДС.

У лівій частині партійного спектра позиціює себе й партійний альянс “Союз 90/Зелені”, який теж був створений після об'єднання країни. Партія “Зелених” була заснована ще в 1980-х роках, коли населення стала турбувати ситуація із забрудненням навколишнього середовища. У 1998 р. “Союз 90/Зелені” утворили разом із соціал-демократами правлячу коаліцію й очолили уряд.

Партія “Зелених” виникла на федеральному рівні в 1979 р. шляхом об'єднання декількох регіональних угруповань екологів. Включивши у свою програму пацифістські гасла, а також вимоги демонополізації капіталістичних концернів [9], “Зелені” у 1983 р. уперше одержали місця в бундестазі, зібравши на загальнонаціональних виборах 5,6% голосів [3]. У 1987 р. вони одержали 8,3% голосів [3]. Однак потім, у зв'язку з внутрішнім розколом на групу прихильників “реальної політики” (прагматиків) та “фундаментальної опозиції” (безкомпромісних) і в міру того, що основні партії почали включати екологічні вимоги у свої програми, підтримка “Зелених” із боку виборців почала падати. У 1990 р. “Зелені” одержали у західних землях

всього 4,8% голосів, а на Сході – 6% (загалом по країні – 5,1%) [8]. Тобто їм вдалося зберегти представництво в бундестазі тільки за рахунок успіху в нових землях (завдяки тимчасовій відміні правила про 5-відсотковий бар'єр). З метою збереження свого впливу в партійній системі об'єднаної Німеччини західні і східні “Зелені” об'єдналися під назвою “Союз 90/Зелені”. Позитивний результат таких дій не заставив себе довго чекати: в 1994 р. вони одержали 7,3 голоса (49 місць), 1998 р. – 6,7% голосів (47 місць), 2002 р. – 8,6% голосів (55 місць) і в 2005 р. – 8,1% голосів (51 місце) [8].

Таким чином, на сучасному етапі “Зелені” займають досить стабільну позицію в партійній системі Німеччини і в залежності від ситуації можуть навіть реально впливати на процес формування уряду в країні.

Представником соціал-демократичного табору є Соціал-демократична партія Німеччини (СДПН). Заснована в 1875 р. у результаті об'єднання руху прихильників Карла Маркса і Фердінанда Лассалля, СДПН перетворилася в найбільшу партію Німеччини періоду Веймарської республіки і потім була розгромлена нацистами. Після смерті свого лідера Курта Шумахера (1952 р.) СДПН поступово відійшла від свого марксистського минулого. У 1959 р. партія прийняла в якості своєї ідеологічної платформи Бад-Годесберзьку програму – концепцію змішаної капіталістичної (в широкому розумінні слова. – *Прим. автора*) економіки, разом із тим вона продовжувала виступати за перерозподіл прибутків на користь більш бідних прошарків населення та активну політику державної підтримки соціальної сфери [12]. Після приєднання Західної Німеччини до НАТО СДПН виступала за зміцнення її ролі в альянсі, одночасно закликаючи до дійового контролю над озброєннями. Головними осередками СДПН є промислові міста та північні порти країни і нові землі. У 1980-ті роки вплив партії суттєво послабнув як унаслідок зрушень в економіці, в структурі якої зменшилася частка переробної промисловості, так і внаслідок колапсу так званого “реального соціалізму” у Східній Німеччині.

На вибори 1990 р. партія вийшла з гаслами, які попереджали про негативні моменти, пов'язані з надмірно поспішним, на думку партії, об'єднанням двох німецьких держав. Її лідери навіть виступили проти Договору про економічний і соціальний союз.

На виборах 1990 р. партія одержала лише 33,5% голосів, в 1994 р. – 36,4%, в 1998 р. – 40,9%, 2002 р. – 38,5%, 2005 р. – 34,2% [8]. Тим не менше в 1990 р. партія змогла завоювати більшість місць у деяких ландтагах “старих” земель, оскільки підтвердилось чимало її прогнозів – християнські демократи підвищили податки, впав курс німецької марки та ін. Розчарувавшись у програмі перевлаштування країни, запропонованій ХДС, багато східнонімецьких виборців віддали голоси СДПН і допомогли їй стати правлячою партією (в коаліції із “Зеленими”) на чолі з канцлером Герхардом Шредером. На виборах 1998 р. партія одержала 298 місць із 669 в бундестазі, а в 2002 р. – 251 місце з 603 [3], що дозволило СДПН ще двічі формувати уряд. Разом із тим, останні передвиборні кампанії чітко показали, що вирішальні голоси потрібно завоювати серед представників середини політичного спектра. Відкритість для виборців консервативного табору певною мірою змінила характер партії.

Християнсько-демократичний союз активно діє у всіх федеральних землях, крім Баварії, і традиційно представляє інтереси виборців обох християнських віросповідань (протестантів і католиків), а також класу власників (роботодавців). Через історичну самостійність Баварії тут місце ХДС займає Християнсько-соціальний союз (ХСС) – регіональна партія, що представляє не тільки інтереси роботодавців, але й широких верств населення Баварії. На рівні федерації ХСС вступив у коаліцію із ХДС. Однопартійна політика ХДС/ХСС на федеральному рівні чітко помітна на прикладі висування єдиного кандидата на посаду канцлера. Обидві партії виражають інтереси представників бізнесу, аграрного сектора та “білих комірців” (управлінців, технічних робітників та інших категорій службовців, в основному “верхньої” та “середньої” ланки) і користуються особливою підтримкою на півдні країни. Блок ХДС/ХСС виступає за забезпечення гарантій прав приватної власності та подальший розвиток соціально орієнтованої ринкової економіки в Німеччині, а також за поглиблення інтеграції країни в європейські економічні та військові структури [10]. ХДС був правлячою партією в 1949–1969 рр., коли її очолювали такі відомі особистості, як Конрад Аденауер та Людвіг Ерхард. Вона повернулася до влади в 1982 р. під керівництвом Гельмута Коля та в 2005 р., однак ім'я феде-

рального канцлера Німеччини поки що невідоме, оскільки досягнута перемога не є переконливою і наразі не вдалося сформувати необхідну більшість з іншими партіями та очолити уряд. Однак існує дуже велика ймовірність, що уряд очолить нинішній лідер ХДС Ангела Меркель.

Вільна демократична партія (ВДП) традиційно орієнтується на захист інтересів ліберальної економіки. У її програмі робиться наголос на необхідності збереження індивідуальних прав і свобод, партія знаходить підтримку в середнього класу, зокрема у представників дрібного бізнесу. Серед західнонімецьких партій саме вільні демократи найбільш активно виступали за проведення реформи системи освіти. При розгляді суспільно важливих питань вона нерідко дотримується лівих поглядів. Ця двоїста позиція, між лівим і правим флангами, дозволяла грати ВДП визначальну роль у формуванні уряду. Вони входили у правлячу коаліцію з ХДС/ХСС в 1949–1956, 1961–1966, 1982–1998 і зі соціал-демократами в 1969–1982 рр. Лідером ВДП упродовж тривалого часу був Ханс Дітріх Геншер, активний прихильник європейської інтеграції та об'єднання Німеччини, який забезпечив вільним демократам значну підтримку у східних землях в 1990 р. Саме тому Вільна демократична партія дуже довгий час мала серйозний авторитет, незважаючи на невелику кількість своїх прихильників. Зміни в уряді, аж до виборів у 1998 р., виникали через зміну пріоритетів ВДП. Однак при переході німецької партійної структури від двоблокової до багатопартійної системи Вільна демократична партія втратила свій впливовий статус у німецькій політиці. Разом із тим, за результатами останніх парламентських виборів 2005 р. ВДП набрала 9,8% голосів і одержала 61 мандат [8].

Відображення інтересів захисників навколишнього середовища й нових федеральних земель призвело до зміни існуючої двоблокової партійної системи між ХДС/ХСС і СДПН. При цьому ВДП відіграла вирішальну роль. Двоблокова система перетворилася в багатопартійну, що складається з п'яти партій. Виступ “Союзу 90/Зелених” і ПДС на лівому фланзі дало СДПН більшу волю для маневру, так що тепер у неї є можливість утворювати коаліцію і з лівим табором і з правим.

В останнє десятиліття ХХ ст. у ФРН помітно активізувався рух неонацистів, ультралівих й інших націоналістичних партій, який дещо був

послаблений після арешту в 70–80-ті рр. ХХ ст. лідерів лівацького терористичного угруповання Баадер-Майнгоф (“Фракція Червоної Армії”). На сьогодні у ФРН існує близько 50 тисяч націоналістів, об'єднаних у різні дрібні партії (Німецький народний союз, республіканці й націонал-патріоти), організації й групи. Зрозуміло, у порівнянні з 80-мільйонним населенням країни це не так і багато, але більшість громадян ФРН виражають серйозну стурбованість посиленням націоналістичних тенденцій у країні й вимагають покласти кінець витівкам неонацистів.

У цих партій та груп небагато прихильників, але час від часу вони одержують голоси виборців, які голосують за них на знак протесту. Лідером серед націоналістичних партій та організацій як і раніше залишається Націонал-демократична партія (НДП), що нараховує більше 6 тисяч чоловік. Незважаючи на вимоги заборонити діяльність націоналістичних партій і організацій, державні органи ФРН не знаходять для цього достатніх підстав, тому що вважають недоведеним сам факт зазіхання цих сил на демократичні основи держави й не вважають за потрібне піддавати сумніву давно сформовані уявлення про права людини. Разом із тим, слід зауважити, що екстремістські партії не зуміли поширити свій вплив, оскільки не знайшлося бажаючих заснувати коаліцію з екстремістами, а власних голосів занадто мало.

Підводячи підсумки, перш за все слід зауважити, що у ФРН до об'єднання країни існували три потужні політичні партії, які збереглися і в об'єднаній Німеччині. Це – Соціал-демократична партія Німеччини; Християнсько-демократичний союз, який утворює в бундестазі блок із діючим тільки в Баварії Християнсько-соціальним союзом; Вільна демократична партія. У 1980-ті роки на політичну сцену вийшла четверта партія – “Зелені”. У НДР Соціалістична єдина партія Німеччини, яка цілком контролювала чотири дрібні партії та визначала соціальне, економічне і політичне життя країни, відреклася від комуністичного минулого і перейменувалася у Партію демократичного соціалізму.

Незважаючи на очікування, що із занепадом соціалістичної системи в НДР із політичного ландшафту зникнуть партії крайнього лівого спрямування, ПДС доводить свою “живучість”. Представляючи інтереси німців Східної Німеччини, вона впевнено влилася в партійний простір, змогла на федеральному рівні

ввійти в парламент, а на локальному рівні домогається все більшого успіху.

У 90-х роках ХХ ст. політична регіоналізація у Східній Німеччині в загальних рисах уже повністю відповідала принципу “партійної зональності” у сусідній ФРН. При цьому політичне тяжіння східнонімецьких земель до основних політичних регіонів ФРН, у силу територіального розташування, розвитку соціально-економічної ситуації, культурної й конфесійної традицій, розподілилося в такий спосіб:

- Саксонія й Тюрінгія утворили єдиний “консервативний” політичний регіон із традиційно християнсько-демократичними південними землями ФРН–Баварією, Баден-Вюртенбергом і Рейнланд-Пфальцем, які впродовж усіх післявоєнних років залишалися потужним бастионом німецьких правоцентристських партій;

- північна частина Східної Німеччини (Мекленбург-Передня Померанія, Бранденбург, Саксонія-Анхальт) у 1990 р. примкнула до групи західнонімецьких земель із переважно лівими симпатіями населення, утворивши “соціал-демократичний” політичний регіон із Гессеном, Північним Рейном-Вестфалією, Нижньою Саксонією, Шлезвігом-Гольштейном і землями-містами Гамбургом і Бременом.

Таким чином, політична культура жителів південної й північної частин колишньої соціалістичної Німеччини виявилася більш тісно пов’язаною з партійними традиціями сусідніх західнонімецьких територій ніж з існуючою впродовж сорока останніх років “політичною єдністю” НДР. Масштабний проект колишнього соціалістичного керівництва Східної Німеччини – з’єднати у рамках унітарної моделі державності історично сформовані типи регіональної ментальності саксонців і померанців, берлінців і жителів Тюрінгії – викликав лише чергове загострення традиційних протиріч і відторгнення від центральної влади в Берліні.

Усезростаюча апатія стосовно політики й невдоволення діяльністю партій у Німеччині пов’язується із зростаючою подібністю партійних програм двох великих партій: ХДС і СДПН. Усе частіше виникає відчуття, що не існує ніякої різниці, за кого голосувати, тому що програми однакові й не має значення, яка з двох партій прийде до влади. Тому обидві центристські партії повинні більш чітко позначити свій профіль і дистанціюватися одна від одної.

Інша сучасна тенденція в розвитку партійної системи полягає в посиленні нового регіонального розколу. До об’єднання ХСС був єдиною регіональною партією, після об’єднання на політичній сцені виникла ПДС. З появою цієї партії, що діє лише на місцевому рівні, виникає питання, чи вважати регіоналізацію явищем, яке зникає, чи це одна з ознак нового розвитку.

Інша сучасна тенденція в розвитку партійної системи полягає в посиленні нового регіонального розколу. До об’єднання ХСС був єдиною регіональною партією, після об’єднання на політичній сцені виникла ПДС. З появою цієї партії, що діє лише на місцевому рівні, виникає питання, чи вважати регіоналізацію явищем, яке зникає, чи це одна з ознак нового розвитку.

1. Грабарчук Г.О., Кудряченко А.І. Взаємовідносини ФРН–НДР: від визнання до єднання. – К., 1994. – 146 с.
2. Кудряченко А. Германский вопрос 1945–1990 гг. – К., 1991. – 189 с.
3. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи. Інституційний вимір. – Львів, 2004. – 390 с.
4. Diehl E., Faulenbach J., Jesse E. u.a. Parteien-demokratie. – Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1996. – 281 s.
5. Gabriel O.W., Niedermayer O., Stoss R. u.a. Parteien-demokratie in Deutschland. – Bonn: Bundeszentrale für

politische Bildung, 1997. – 254 s.

6. Lehmann H. G. Deutschland-Chronik 1945 bis 1995. – Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1996. – 372 s.

7. Lindner B. Die demokratische Revolution in der DDR 1989/90. – Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1998. – 296 s.

8. <http://www16.dw-world.de/wahlgrafik/index.phpulang=ru>

9. <http://www.gruene.de/index.htm>

10. <http://www.cdu.de/>

11. <http://sozialisten.de/sozialisten/aktuell/index.htm>

12. <http://www.spd.de/servlet/PB/menu/-1/index.html>

O.KAMINSKA

THE MAIN CHARACTERISTIC PARTY STRUCTURE OF GERMANY IN LATE XX – EARLY XXI CENTURY

The article is devoted to the actual problems political system of Germany. The author analyses political and electoral development the main political parties of Germany, including positive and negative moments. The main attention in conclusion are concentrated on the main characteristic German party system in modern time.

Key words: Germany, party system, party structure, electoral system, political parties, the configuration of the party system.